

Grote groepen grootoorvleermuizen op (kerk)zolders in Midden- en Noord-Limburg

H.W.G. Heijligers, Lottumseweg 27, 5872 AA Broekhuizen

J.C. Buys, Lekdijk 12, 3998 NH Schalkwijk

P.H. van Hoof, Wormerveerstraat 46, 6843 AJ Arnhem

Op een groot aantal (kerk)zolders in Noord- en Midden-Limburg wordt al sinds eind jaren tachtig van de vorige eeuw structureel onderzoek uitgevoerd naar de aanwezigheid van vleermuizen (Buys *et al.*, 1999). Inmiddels heeft dit een omvangrijke set aan monitoringsgegevens opgeleverd over de verspreiding en aantalsontwikkelingen van onder andere grootoorvleermuizen (*Plecotus spec.*). Tijdens de telronden van augustus 2006 en september 2007 werden enkele voor Limburg uitzonderlijk grote groepen grootoorvleermuizen aangetroffen.

GROOTOORVLEERMUIZEN

In Nederland komen twee soorten grootoorvleermuizen voor, de Gewone grootoorvleermuis (*Plecotus auritus*) en de Grijze grootoorvleermuis (*Plecotus austriacus*). Zoals de naam al zegt, zijn bij beide soorten de grote oren opvallend. Het onderscheid tussen

beide soorten is pas sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw bekend. De zichtbare verschillen zitten in de snuitvorm, vachtkleur en de kleur van de tragus (Buys, 1996).

Volgens DIETZ *et al.* (2007) en SCHÖBER & GRIMMBERGER (2001) is de Gewone grootoorvleermuis een typische bossoort, maar jaagt hij ook bij geïsoleerde grote loofbomen en in parken en tuinen. Als verblijfplaats in de zomer wordt gebruik gemaakt van gebouwen en boomholten. In de winter worden eveneens boomholten gebruikt maar ook een veelheid aan onderaardse ruimten. Kolonies van de Gewone grootoorvleermuis kunnen in Europa vijf tot vijftig vrouwelijke individuen omvatten, langs de noordgrens van het areaal tot 100 exemplaren.

DIETZ *et al.* (2007) typeren de Grijze grootoorvleermuis als een soort van kleinschalige cultuurlandschappen. De Grijze grootoorvleermuis is meer aan menselijke omgeving gebonden en jaagt in tuinen en agrarische landschappen. Juist in grote bosgebieden wordt de soort, in tegenstelling tot de Gewone grootoorvleermuis, zelden aangetroffen. Als zomerverblijfplaatsen worden vooral zolders met balken gebruikt. In Limburg is de soort in de zomer alleen bekend van kerkzolders. Over het gebruik van het landschap door de Grijze grootoorvleermuis in Nederland is niets bekend. Grijze grootoorvleermuizen overwinteren in boomholten, kelders, maar ook op de in de zomer gebruikte zolders (DIETZ *et al.*, 2007). Over-

FIGUUR 1

Door het grote aantal Gewone grootoorvleermuizen (*Plecotus auritus*) is een exacte telling alleen mogelijk aan de hand van fotomateriaal:

30 exemplaren op de kerkzolder van Swartbroek in 2006 (foto: Paul van Hoof).

TABEL 1

Zomerkolonies met een minimum aantal van 30 exemplaren van de Gewone grootoorvleermuis (*Plecotus auritus*) in Limburg. De kerkzolder van Mariahoop is in dit overzicht niet opgenomen (in totaal 81 grootoorvleermuizen (*Plecotus spec.*) in 2007). De aantallen van Abdij Lilbosch zijn niet van de zolder, maar van een bunker die in de zomer door Gewone grootoorvleermuizen als kraamkolonie wordt gebruikt (persoonlijke mededeling W. Vergoossen). Het aantal van Huize de Steeg, Grubbenvorst berust op een schatting (bron: NatuurBank Limburg).

Verblijf	Datum	Aantal
Kerk Ell	18 augustus 2006	54
Kerk Swartbroek	15 juli 2006	38
Kerk Ell	14 september 2007	38
Kerk Swartbroek	5 oktober 2005	36
Mortelshof	21 augustus 1990	32
Abdij Lilbosch, bunker	9 augustus 1989	32
Abdij Lilbosch, bunker	21 augustus 1990	31
Huize de Steeg, Grubbenvorst	20 september 2002	30

winterende Grijze grootoorvleermuizen worden in Nederland sporadisch aangetroffen in forten, mergelgroeves en ijskelders (Buys & VERGOOSSEN, 1997). Kolonies van de Grijze grootoorvleermuis in Europa zijn tien tot dertig vrouwelijke exemplaren groot, met uitzonderingen tot 100 exemplaren (DIETZ *et al.*, 2007).

METHODE

Vanaf midden jaren tachtig van de vorige eeuw worden in Noord- en Midden-Limburg kerken met zolders en de bijbehorende torenspitsen jaarlijks eenmaal in de maanden juli, augustus of september door een vaste groep personen bezocht. De zolders en torenspitsen worden nauwkeurig met zaklampen afgezocht op aanwezige vleermuizen. Daarnaast wordt speciaal gelet op vleermuisuitwerpselen, prooires ten en dode vleermuizen (zie ook Buys *et al.*, 1999).

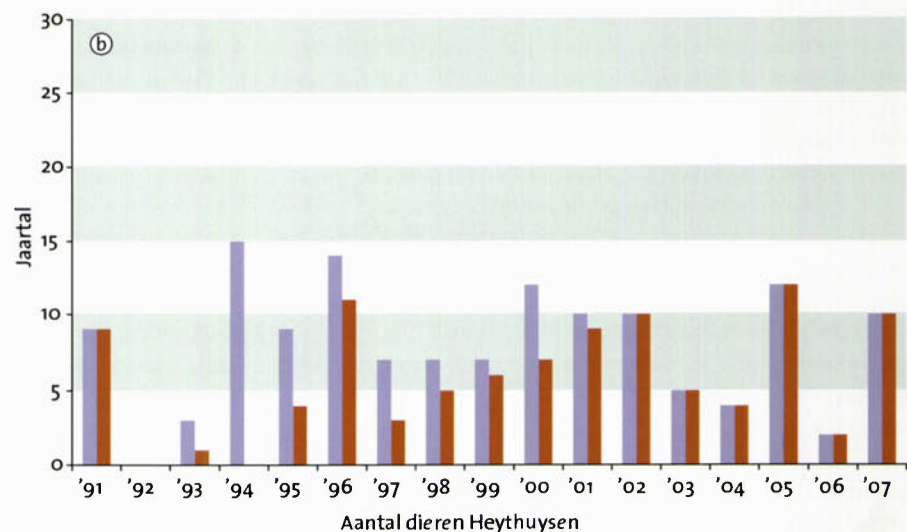
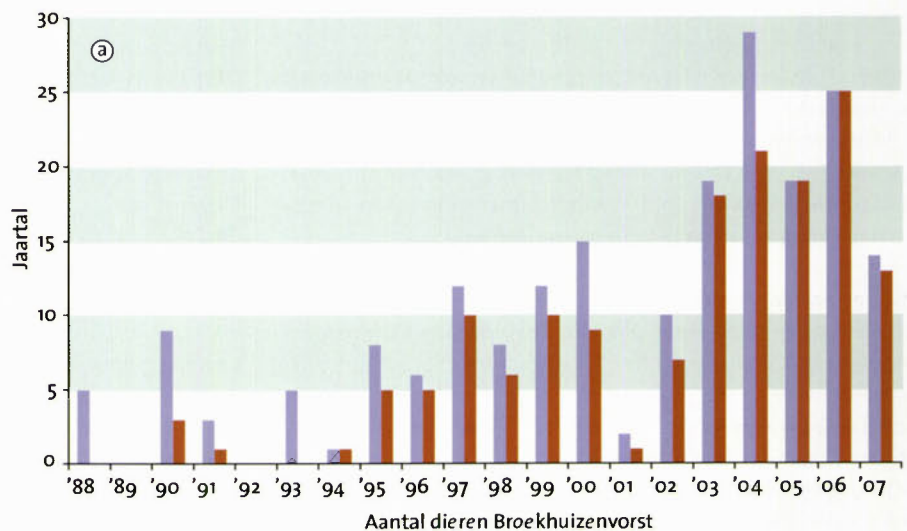
GROTE GROEPEN GROOTOORVLEERMUIZEN IN LIMBURG

Gewone grootoorvleermuis

In de zomer van 2006 werden in twee dicht bij elkaar gelegen kerken, namelijk die in Ell en in Swartbroek grote groepen van de Gewone grootoorvleermuis aangetroffen. In Swartbroek zaten op 15 juli 2006 in totaal 38 exemplaren van deze soort. Op 18 augustus 2006 leverde het bezoek aan de kerk van Ell een groep van 54 dieren

op. Het bezoek van 14 september 2007 leverde in Ell in totaal 38 dieren op, de zolder van Swartbroek kon in 2007 niet geteld worden. In de groep van Swartbroek zaten juveniele dieren [figuur 1], hier gaat het dus om een kraamkolonie. De groep in Ell was te onrustig om vast te kunnen stellen of er juveniele dieren bij zaten, maar gezien de groepsgrootte is het wel aannemelijk dat het ook hier om een kraamkolonie gaat.

Er kan niet worden uitgesloten dat er uitwisseling tussen beide groepen plaatsvindt. Tussen de bezoeken aan beide kerken zaten vijf weken en de beide kerken liggen hemelsbreed slechts ongeveer twee kilometer van elkaar verwijderd. Het landschap tussen beide dorpen is kleinschalig met een stelsel van kleine bosgebie-

FIGUUR 2

Totaal aantal aangetroffen grootoorvleermuizen (*Plecotus spec.*). In paars de Gewone grootoorvleermuis (*Plecotus auritus*) en de Grijze grootoorvleermuis (*Plecotus austriacus*) samen, in rood de aantallen van de Grijze grootoorvleermuis op de kerkzolders van Broekhuizenvorst (a) en Heythuysen (b).

FIGUUR 3
De groep Grijze
grootoorvleermuizen
(*Plecotus austriacus*)
op de kerkzolder van
Broekhuizenvorst in
2006 (foto: Paul van
Hoof).

den waardoor uitwisseling zeer goed mogelijk is. In de resultaten van de monitoring vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw van de kerkzolders uit Noord- en Midden-Limburg zijn groepen van deze omvang uitzonderlijk. In tabel 2 is een overzicht opgenomen van in Limburg bekende groepen van de Gewone grootoorvleermuis op (kerk)zolders, met een aantal van meer dan 30 exemplaren (bron: NatuurBank Limburg).

Grijze grootoorvleermuis

In Limburg worden op een groot aantal kerkzolders Grijze grootoorvleermuizen aangetroffen. Vaak gaat het hier om een enkel exemplaar. In Limburg waren tot voor kort twee kerkzolders bekend waar groepen Grijze grootoorvleermuizen voorkomen die groter zijn dan tien exemplaren: de kerkzolder van Broekhuizenvorst en de kerkzolder van Heythuysen. In 2007 is daar een nieuwe kerkzolder bijgekomen: Mariahoop.

De kerkzolder van Broekhuizenvorst vormt al jaren de best bekende verblijfplaats in Limburg voor de Grijze grootoorvleermuis. Vanaf 1988 wordt de kerkzolder bijna jaarlijks geteld (behalve in 1989 en 1992). De Grijze grootoorvleermuis is hier bekend vanaf 1990; vanaf dit jaar worden de Grijze en Gewone grootoorvleermuizen onderscheiden en vastgelegd op foto's. De aantallen fluctueren vanaf 1990 tot en met 2002 van één tot tien exemplaren, vanaf 2003 worden aantallen geteld van 13 (2007) tot 25 (2006). De grootte van deze kraamkolonie lijkt de laatste jaren duidelijk toe te nemen [figuur 2a], met als hoogtepunt een aantal van 25 vleermuizen op 18 augustus 2006 [figuur 3]. Het betreft voor deze soort de grootste kolonie ooit beschreven in Nederland.

De kerkzolder van Heythuysen toont een ander beeld. De Grijze grootoorvleermuis is hier bekend vanaf 1991, het jaar dat de monitoring in deze kerk is gestart. De aantallen fluctueren er tussen één en twaalf exemplaren. Het hoogste aantal werd aangetroffen in 2005.

Verheugend is het feit dat in 2007 een nieuwe kolonie van de Grij-

ze grootoorvleermuis is ontdekt op de kerkzolder van Mariahoop. Deze zolder werd in het verleden niet geteld. Hier werden in totaal 81 grootoorvleermuizen geteld, waarvan er minimaal 19 gedetermineerd konden worden als Grijze grootoorvleermuis en 20 als Gewone grootoorvleermuis (persoonlijke mededeling Martijn Stevens).

GROTE GROEPEN GROOTOORVLEERMUIZEN IN NEDERLAND

Gewone grootoorvleermuis

In Nederland worden grotere groepen van de Gewone grootoorvleermuis vaker gezien, maar zeker niet frequent. Grootschalig kerkzolderonderzoek uit de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw, waarbij ongeveer 1500 kerken, kastelen en oude gebouwen zijn bekeken, leverde groepen grootoorvleermuizen op met een maximum van 27 dieren in Nederland en een maximum van 21 in Limburg (BRAAKSMA & GLAS, 1974, GLAS & BRAAKSMA, 1980).

In het themanummer van de nieuwsbrief van de Vleermuizenwerkgroep van de Zoogdiervereniging VZZ worden de grootste groepen kerkzolderbewonende grootoorvleermuizen per provincie uit de periode 1980 tot en met 2000 besproken. In de meeste provincies zitten deze aantallen rond de 20 (met uitschieters naar beneden uit Noord- en Zuid-Holland met kolonies tot 11 en 15 exemplaren en in Zeeland met kolonies tot slechts vijf exemplaren). Gelderland kent een recordaantal van 45, maar de topper is Friesland met 55 dieren (JANSSEN & VAN DER KUIL, 2002). Uit Drenthe is uit het dorp Zorgvlied een kolonie bekend met een maximum aantal van 53 exemplaren in 1977 (VAN NETTEN, 2002). Het kerkzolderonderzoek in Friesland heeft in de periode 1995 tot en met 2001 een nieuw maximum opgeleverd van 68 dieren in 1999 (ZIJLSTRA & VAN OOSTEN, 2002). Bij deze kolonie worden de dieren geteld bij het uitvliegen, wat bij de meeste kerken niet mogelijk is. Op de zolder zelf werden op de dag van het vastgestelde maximum 44 exem-

plaren (exclusief jongen) geteld. Het aantal van 68 dieren is in de daarop volgende jaren niet meer geëvenaard, de aantallen lopen in de latere jaren uiteen van 15 tot 55 (persoonlijke mededeling Marten Zijlstra).

Tijdens kerkzolderonderzoek in Gelderland in 2001, waarbij 189 kerken werden bezocht, werden in vier kerken aantallen tussen de 30 en de 40 exemplaren geteld (JANSSEN & KRANSTAUER, 2002; VAN DER KUIL *et al.*, 2002). In 2007 werd in een kolonie in Kootwijk meer dan 100 exemplaren van de Gewone grootoorvleermuis aangehouden (persoonlijke mededeling René Janssen).

Grijze grootoorvleermuis

Van de koloniegrootte van de Grijze grootoorvleermuis die in Nederland alleen bekend is uit de provincies Limburg, Noord-Brabant en Zeeland, is relatief weinig bekend. In de eerder aangehaalde enquête voor de periode 1980 tot 2000 worden groepen beschreven tot tien dieren in Limburg en tot vijf dieren in Zeeland (JANSSEN & VAN DER KUIL, 2002). In de landelijke atlas van Nederlandse vleermuizen uit 1997 wordt een maximum aantal van elf genoemd uit de kerk van Heythuysen (BUYS & VERGOOSSEN, 1997).

DISCUSSIE

De kerkzolders worden doorgaans jaarlijks slechts één keer bezocht. De aantallen waargenomen vleermuizen kunnen echter gedurende een jaar behoorlijk fluctueren. Dit is onder meer afhankelijk van de weersomstandigheden. Tijdens het reguliere bezoek in september 2003 werden op de kerkzolder van Broekhuizenvorst

negen grootoorvleermuizen geteld, waarvan vier Grijze grootoorvleermuizen. Bij een hercontrole in oktober van datzelfde jaar werden in totaal 19 grootoorvleermuizen aangetroffen, waarvan 18 Grijze grootoorvleermuizen!

De tellingen van grootoorvleermuizen op de kerkzolders in Limburg lijken te duiden op een positieve aantalsontwikkeling. Aantallen per kolonie groter dan 30 exemplaren zijn in Nederland schaars. Vergelijkbare groeps groottes zijn in Limburg uitzonderlijk, maar worden vanaf 1989 steeds regelmatig waargenomen [tabel 1].

De gebruikte gegevens voor dit artikel laten het echter niet toe om te concluderen dat de toenemende frequentie van grote groepen duidt op een positieve trend in de aantalsontwikkeling voor de hele provincie. Daarvoor zouden de gegevens verder bewerkt moeten worden. De gemelde 'aanzienlijke achteruitgang' uit de jaren zeventig van de vorige eeuw (GLAS & BRAAKSMA, 1980) lijkt echter wel te zijn gekeerd.

DANKWOORD

Neeltje Huizenga, Johannes Regelink, Jan Kluskens, Martijn Dorenbosch en Theo Bouten hielpen bij het kerkzolderonderzoek. De beheerders waren als altijd, bereidwillig om ons toegang te verlenen tot de kerkzolders. Gerhard Glas leverde historische informatie. René Janssen, Marten Zijlstra, Ruud Kaal, Willem Vergoossen en Ludy Verheggen worden bedankt voor het aanleveren van extra informatie over de aantalsontwikkelingen.

Summary

LARGE GROUPS OF LONG-EARED BATS IN CHURCH ATTICS IN LIMBURG

The attics of a number of churches in the province of Limburg (NL) have been investigated for the presence of bats over a period of many years. Two species of long-eared bats are found in Limburg, the Brown long-eared bat (*Plecotus auritus*) and the Grey long-eared bat (*Plecotus austriacus*).

The 2006 surveys revealed several large groups of both species, in numbers that are exceptional compared with those in other parts of the country. Groups of 38 and 54 Brown long-eared bats were found in the churches at Swartbroek and Ell, respectively. Since these two churches are about two kilometres apart, migration between the churches cannot be excluded. In addition, a group of 25 Grey long-eared bats was observed, representing the largest group known in the Netherlands so far. The considerable deteriorating trend reported in the 1970s thus seems to have been reversed.

Literatuur

- BRAAKSMA, S. & G.H. GLAS, 1974. Gegevens over de achteruitgang van grootoorvleermuizen (*Genus Plecotus*) op zomerverblijfplaatsen in Nederland. *Lutra* 16 (1):24-33.
- BUYS, J. 1996. Grijze grootoorvleermuizen op Noord- en Middenlimburgse kerkzolders. *Natuurhistorisch Maandblad* 85 (3):50-53.
- BUYS, J., H. HEIJLIGERS & M. DORENBOSCH, 1999. Voor vleermuizen de kerk in. *Natuurhistorisch Maandblad* 88 (5):82-93.
- BUYS, J.C. & W.G. VERGOOSSEN, 1997. Grijze grootoorvleermuis *Plecotus austriacus*. In: Limpens, H., K. Mostert & W. Bongers (red.). *Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie*. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorisch Vereniging, Utrecht: 224-230.
- DIETZ, C., O. VON HELVERSEN & D. NILL, 2007. *Handbuch der Fledermäuse Europas und Nordwestafrikas. Biologie, Kennzeichen, Gefährdung*. Kosmos, Stuttgart.
- GLAS, G.H. & S. BRAAKSMA, 1980. Aantalsontwikkelingen in zomerverblijfplaatsen van vleermuizen in kerken. *Lutra* 22 (1-3):84-95.
- JANSSEN, R. & B. KRANSTAUER, 2002. Kerkzolderonderzoek Gelderland. *Vleermuiswerkgroep VZZ Nieuwsbrief* 14 (2):12-14.
- JANSSEN, R. & R. VAN DER KUIL, 2002. Totaaloverzicht kerkzolderonderzoek. *Vleermuiswerkgroep VZZ Nieuwsbrief* 14 (2):29-30.
- KUIL, R. VAN DER, E. BOMMERZIJ & H. REINDERS, 2002. Vleermuizen op kerkzolders rond Deventer. *Vleermuiswerkgroep VZZ Nieuwsbrief* 14 (2):16-18.
- NETTEN, H. VAN, 2002. Een onderzoek uit de oude doos. *Kerkzolderinventarisatie in het kader van zoogdier-monitoring. Vleermuiswerkgroep VZZ Nieuwsbrief* 14 (2):23-24.
- SCHÖBER, W. & E. GRIMMBERGER, 2001. *Gids van de vleermuizen van Europa, Azoren en Canarische Eilanden. Met specifieke informatie over de vleermuizen in Nederland en België*. Tirion Uitgevers bv, Baarn.
- ZIJLSTRA, M. & M. VAN OOSTEN, 2002. Kerkzolderonderzoek naar vleermuizen in Fryslân 1995-2001. *Vleermuiswerkgroep VZZ Nieuwsbrief* 14 (2):6-8.